

Bosni i Hercegovini: bosnocentričnom i kroatocentričnom. Autor se osvrće na neke od ključnih tema razvoja moderne nacije, kao što su: autoritet nacije/nacionalnog, odnos politike i kulture, konstitutivni elementi nacionalnog identiteta, itd. Jedan od najznačajnijih radova u ovoj Zbirci svakako je “Kralj Tvrtko I Kotromanić (1353-1391): vladar u europskim okvirima – spomenik jednoj mogućnosti”. Ovdje se autor također osvrće na različita svojatanja prvog bosanskog kralja u historiografiji, no daje i nove poglede na njegovu ličnost i postupke, čime je premostio nepravedno veliki jaz u izučavanju ovog velikog vladara. Ujedno, ovo je i jedini rad u Zbirci koji nije prethodno objavljen.

Treća tematska cjelina nosi naslov “O pionirima i nastavljačima”, i u njoj se autor osvrnuo na rad nekih od najzaslužnijih historičara. Prvi rad je posvećen naučnom djelovanju Srećka M. Džaje i njegovom mjestu u bosanskohercegovačkoj historiografiji. Pored njega imamo još Lajoša Thalloczyja, čiji rad predstavlja jedan od temelja medievalistike na ovim prostorima, a poslije njega slijede dva franjevca – Julijan Jelenić i Antun Knežević – čiji su radovi ranije prilično marginalizirani u historiografiji.

Bosanska kvadratura kruga uspješno tematski premošćuje srednji vijek u savremeno doba. Ali Lovrenović nije ponavljao greške nekih drugih autora koji su ove periode poistovjećivali i upoređivali bez konteksta jednog ili drugog razdoblja. On sve posmatra i objašnjava u samostalnom kontekstu, i tek nakon toga pristupa spomenutom građenju mostova. Na kraju možemo zaključiti da će ovako sabrani i predstavljeni radovi prof. dr. Dubravka Lovrenovića biti veoma korisno i zanimljivo štivo, kako za stručnjake, tako i za širu čitalačku publiku.

IRFAN TESKEREDŽIĆ

Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, Svezak 1: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva, Svezak 2: Vlasteoski rodovi (A-L), Svezak 3: Vlasteoski rodovi (M-Z),* Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Posebna izdanja, Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, Knjiga 17, Svezak 1-3, Zagreb – Dubrovnik, 2011-2012, 352, 336, 384 str.

Namjere i nastojanja Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku po pitanju rekonstrukcije demografske slike prostora Dubrovnika, odnosno istraživanja svakog segmenta prošlosti dubrovačkog teritorija i početkom druge decenije 21. stoljeća zadržavaju veoma visok tempo. Koristeći blagodatni sačuvanih izvornih podataka iz Državnog arhiva u Dubrovniku, Zavod sa ukupno do sada objavljenih devetnaest knjiga iz demografske historije dubrovačkog podneblja ulazi u red onih institucija koje su se po ovom pitanju iskristalizirale i na evropskom nivou, a akademika Nenada Vekarića, kao autora najvećeg broja publikacija ove problematike, lansira u red najeminentnijih stručnjaka u oblasti demografske analize historijskih gibanja. Naviknuti na bogatstvo vizuelnog konteksta publikacija Zavoda, čitaoci ni ovaj put sa prva tri toma sintetskog uokvirenja sveobuhvatne prošlosti dubrovačke vlastele nisu ostali uskraćeni ni kvalitetom uveza, dizajnom publikacija, mnoštvom fotografija i ilustracija, te veoma kvalitetnom pratećom vizeulnom predodžbom teksta kroz prizmu tabelarnih prikaza o kojima bi se mogao napisati zaseban osvrt. Značaj ovako fizički kvalitetnog izdanja svakako ima svoju namjenu, jer je praksa pokazala da sintetske publikacije dugotrajnog vijeka

predstavljaju zdence znanja za više generacija. Kontinuitetom istraživačkog rada na visokom nivou, redovitim prezentiranjem podataka uokvirenih u sintetske ili parcijalne publikacije, Zavod pod dirigentskom palicom Nenada Vekarića postavlja visoke standarde dubrovačke, odnosno hrvatske historiografije koje će, nadamo se, u vremenima koja slijede pratiti i institucije koje se bave proučavanjem prošlosti dubrovačkog zaleđa.

Višetomni rad Nenada Vekarića pod skupnim nazivom *Vlastela grada Dubrovnika* podijeljen je na četiri cjeline. Naime, prvu cjelinu sačinjava prva knjiga u kojoj se razlaže historija vlasteoskog kruga i historijsko – demografska analiza njegova funkcioniranja. Druga cjelina se pak proteže na drugi i treći svezak, a sačinjava ga leksikografski prikaz dubrovačkih vlasteoskih rodova, dok treću i četvrtu cjelinu popunjavaju biografije istaknute vlastele, odnosno genealogije vlasteoskih rodova. Kako je od posljednje dvije cjeline objavljen samo prvi dio biografija do osoba sa početnim slovom D, ovaj kratki osvrt će se koncentrisati na potpuno završene prve dvije cjeline. *Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva* isparcelisani su u tri tematske cjeline u kojima su interni odnosi u vlastelinskom staležu stavljeni u kontekst historijske zbilje, te kroz koje su jasno uočeni i definirani procesi koji su doveli do pojave ovog staleža, njegova zatvaranja, zlatne dobi i laganog silaska sa historijske pozornice. Stavljajući pred sebe ozbiljan zadatak, autor pažljivo prati i ispravlja sačuvane genealogije od Mata Dersa iz 14. stoljeća, preko Nikole Ranjine, Serafina Razija, Jakova Lukarija (Lukarevića), Junija Restića, do Serafina Cerva (Crijevića) u 18. stoljeću, upoređujući rezultate svojih istraživanja sa historiografskim dostignućima Konstantina Jirečeka, Irmgard Mahnken i Zdenke Janeković Römer.

Korijeni dubrovačkog plemstva (15-98) zasnovani su na mješavini malobrojnih autohtonih Raguzejaca, epidaurskih Romana, te doseljenih Romana i Slavena u najranijoj prošlosti Dubrovnika. Vremenom se dio stanovništva u ekonomskom aspektu izdvojio od ostalih, ponajviše osjetivši priliku za zaradu baveći se trgovinom. Iako su svi punoljetni stanovnici grada imali pravo učešća na skupštini gdje su se riješavala najvažnija politička pitanja i prije prvog spomena vlastele 1023. godine Dubrovnik je podijeljen na one koje odlučuju i one koji opskrbljuju grad. No, u 11, 12. i početkom 13. stoljeća još je uvijek moguće postati vlastelinom i učestvovati u radu Velikog vijeća. Došljak u Dubrovniku toga doba nazivan je *habitor*, ali već e njegov sin sticao pravo na *cives*, odnosno građanstvo, a pošto bi postao glava kuće, odnosno *casate*, dobijao bi direktno ulaznicu za plemstvo. Ovakav proces autor potvrđuje na primjeru podjele Stonskog rata 1336. godine, kada je među dobitnicima zemljišta bio samo jedan građanin, odnosno svi ostali su već bili ušli u vlastelinski sloj. No, ovaj proces bit će prekinut 1332. godine kada je vlastela u nastojanjima da očuva stečeni ugled i bogatstvo zatvorila vrata plemstva pred novim rodovima, te na taj način sama sebi potpisala smrtnu presudu.

Procesu etabliranja vlasteoskog sloja autor dodaje, u historiografiji već ustaljenom šemu historijata Dubrovnika do 14. stoljeća, te širenja Republike na susjedne teritorije kao najmarkantnijeg obilježja toga doba. Autorov doprinos u ovim segmentima manifestira se iscrpnom tabelarnom prikazu zastupljenosti vlasteoskih rodova pri podjeli novih oblasti. U prilog dugo očekivanom raspetljavanju enigme razvoja kroničarskih popisa vlastele, autor donosi detaljnu komparaciju porijekla vlasteoskih rodova iz pera

najvažnijih hroničara Anonima, Ragnine i Crijevića, što mu je omogućilo da detektuje greške u čitanju predložaka, dupliciranje rodova, poistovjećivanje rodova i etnika, te patronimskih oznaka i rodovskih prezimena. Nakon podvlačenja crte ispod svih navedenih parametara, kao rezultat se nameće zaključak kako hroničarski navodi pokazuju da u predajama o porijeklu ima mnogo konstrukcija nastalih u razdoblju od 13. do 15. stoljeća, koje su nastale iskrivljavanjem u okviru rodovske tradicije. Posmatranjem stotinu vlasteoskih imena iz poznatog ugovora sa bugarskim carem Mihailom Asenom iz 1253. godine, Vekarić djelimično naslanjajući se na istraživanja I. Mahnken i J. Lučića podupire ideju kako je pisar slavenzirao ta imena, odnosno kako ih je prilagodio jeziku isprave i slavenskom onomastičkom sustavu. Onomastička analiza imena sa ove povelje, kojoj na ovom mjestu nije posvećena pažnja, svakako bi pokazala kako ta imena samo djelimično odgovaraju slavenskom imenskom fondu tog doba, te kako se slavenziranje u većoj mjeri odnosilo na prezimena ovih osoba. Transformacija romanskih prezimena u slavenske oblike (prikazane u tabelama 12. i 13.) su kvalitetan recept za po kojem bi se isti proces mogao upratiti kod ličnih imena vlasteoskog kruga.

Struktura vlasteoskog staleža (99-204), odnosno njeno funkcioniranje ostvarivalo se istodobno na nekoliko razina, od najosnovnije porodice, kompleksnijih casata, kućanstva i roda, pa sve do klana kao političkog usmjerenja casata. Dosad solidno istraženo pitanje ustrojstva autor proširuje uz pomoć obilja sačuvanih arhivskih podataka. U skladu s tim autor se pozabavio i najsitnijim detaljima iz života dubrovačke vlastelinske porodice, te na taj način prezentuje demografske rezultate kroz prizmu konstanti

po pitanjima ustrojstva porodice, ženidbene dobi, prirasta, te dobne i spolne strukture. Zajednica užeg ili šireg kruga porodice, koja započinje ženidbom drugog sina u porodici zvala se casata. U dijelu rada koji tretira ovu pojavu prate se razvojni lukovi, procesi i članstvo u casatama od polovine 12. do 20. stoljeća. Jako je interesantna i pojava klanova koji predstavljaju skup međusobno naklonjenih casata s politički prepoznatljivim djelovanjem. I na ovom mjestu je proširena dosadašnja historiografska konstrukcija koja se uočava u detekciji i nomenklaturi klanova, Judina, Gundulićeva, Gučetićeva, te Bobaljevićeva iz kojih će se razviti *salamanknezi* i *sorbonezi*, odnosno u iscrpnom tabelarnom prikazu klanovske pripadnosti dubrovačkih vlastelinskih rodova i kneževa.

Dubrovačka vlastela kroz stoljeća (205-320) naslov je poglavlja o kratkom historijatu demografskih prilika vlastelinskog sloja kroz milenijumski period. Uočeni su i društvenopolitički elementi i procesi koji su svoje gravure oslikali i na razvojnoj liniji plemićkog staleža. Isparcelisanost ovog historijata po stoljećima, koji ne predstavljaju nikakve početne i krajnje linije u historijskim etapama, oduzela je čitaocu mogućnost jasnog uočavanja i shvatanja historijskih procesa. Šabloniziranje stoljetnih intervala na kratak historijsko-politički osvrt, na statističke podatke o broju vlastelinskih rodova i casata, kao i faktorima koju su na njih utjecali kod čitaoca koji nisu pripadnici struke može uzrokovati otežano razumijevanje gradiva. No, objavljivanje statističkih izvadaka iz arhivske građe od krucijalnog su značaja kako za rekonstrukciju dubrovačkih, tako i širih jadransko-mediteranskih demografskih gibanja od ranog srednjeg vijeka do najnovijeg doba.

Broj članova plemićkog kruga, kao i broj casata neminovno je hronološki podijeliti

na dva dijela. Prvi dio se odnosi na period do godine 1332. kada je Veliko vijeće izglašala zatvaranje plemićkog staleža, a drugi dio obuhvata period nakon ovog događaja. U vrijeme zatvaranja vijeća broj vlastele iznosio je nešto manje od dvije hiljade uz preko 250 casata. No, 14. stoljeće poznato po mnogobrojnim epidemijama crne smrti do kraja stoljeća prepolovilo je navedene cifre. Veća reprodukcija u ovom sloju stanovništva omogućila je privremenu obnovu, baš u vrijeme 15. stoljeća kada je Dubrovnik u privrednom segmentu doživio svoj maksimum. Krajem 15. stoljeća broj vlastelina bio je oko dvije hiljade, dok je maksimalan broj *casata* zabilježen u to vrijeme iznosio 331. Ali zatvoren za prijem novih članova, broj vlastele je nakon dva stoljeća opao ispod 500, te od 18. stoljeća plemstvo proživljava posljednje decenije svoga postojanja. Zanimljivi su i podaci o klanovskom rasporedu *casata*. Naime, dok u 14. stoljeću uprkos brojčanoj nadmoći Judina, Bobaljevića klan, uz pomoć Mletaka, vodi glavnu riječ. Zbacivanjem mletačkog suvereniteta ta će se situacija okrenuti u korist Bobaljevića klana u 16. stoljeću, da bi novom preraspodjelom u kasnijim stoljećima Salamankezi imali blagu prednost nad Sorbonezima.

Odlukom o vlastitoj propasti iz 1332. godine kako je naziva autor, kriterij roda postaje dominantan u odnosu na kriterij ugleda. No, s ovim je činom elita grada Dubrovnika izgubila prirodan način reprodukcije i postala neotporan na demografske čimbenike. Osmanska osvajanja neposrednog dubrovačkog zaleđa u 15. i 16. stoljeću utjecali su na migracije katoličkog stanovništva u pravcu Republike, ali se ovaj demografski rast nije manifestovao na vlastelinski sloj, njihov broj bivao je sve manji. Oni su se svi više isključivali iz aktivnog privrednog

života, oslanjajući se na zemljišne prihode i rentu od novčanih pologa. Brojčano oslabljeni zbog višestoljetnog haranja kuge, te stradanju stanovništva u potresima, članovi Velikog vijeća su 1662. godine donijeli odluku o prijemu novih članova u plemstvo pod posebnim uvjetima. Ipak, ovaj zakon nikad nije zaživio u punom kapacitetu, u vlastelinski krug primljeno je svega petnaestak novih članova, a 1682. godine ova odluka je ukinuta i vlastela je ponovo sama sebi skratila rok trajanja, dok je docnija zabrana ženidbe između pripadnika Salamankeza i Sorboneza samo ubrzala taj proces. Uspostavu francuske, a zatim i austrijske, odnosno habsburške, vlasti vlastela je dočekala podijeljena u tri tabora, te je nijemo posmatrala pad Republike iz elitnih gradskih sekstercija. Ujedno je pred njihovim očima sa historijske pozornice smaknut i njihov stalež.

Drugu cjelinu *Vlastele grada Dubrovnika* obrađuju drugi i treći svezak zajedničkog naziva *Vlasteoski rodovi (A-L)*, odnosno *(M-Z)*. U ova dva svezka autor je ukupno obradio 205 rodova i 52 ogranka pojedinih rodova. Samo detektiranje tačnog broja dubrovačkih vlastelinskih rodova u moru netačnih informacija iz genealogija predstavlja veliki i zahtjevan posao. Nakon definiranja spiska rodova, autor odlazi mnogo dalje te za svaki vlastelinski rod donosi podatke o porijeklu, nadimcima, historijatu prezimena, genealoškom razvoju, migracijama, vremenu izumiranja roda, te pronađene arhivske podatke postavlja u istu ravan sa dosadašnjim historiografskim konstrukcijama. Posebnu pažnju autor je obratio istaknutim članovima pojedinog roda, kneževima, diplomatama, te onima koji se pojavljuju u interesantnim i značajnim sudskim parnicama. Kao što je to bio slučaj i sa prvim svezkom, autor ovaj put kroz primjere svakog roda promatra i definiše

iscjepkanost rodova na casate, te udio roda pri raspodijeli novih teritorija. Značaj ovih izdanja manifestuje se i u objavljivanju grbova pojedinih rodova, slika, odnosno fotografija njihovih kuća i ljetnikovaca ili čak fotografija istaknutih vlastelina novijeg doba.

Sintetsko uobličavanje prošlosti dubrovačkog plemstva pored primarnog zadatka koji se odnosi na sublimiranje, usaglašavanje i prezentaciju dosadašnji naučnih dostignuća, ima za cilj i praćenje širih procesa kao što su definiranje nastanka, strukturalnog razvoja i uzroka dekadencije ovog staleža. Objavljujući veliki broj publikacija u sferi demografske problematike dubrovačke Republike, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i akademik Nenad Vekarić predstavljali su logičan izbor za realizaciju ovog projekta. Danas, kada pred sobom u obliku trotomnog izdanja imamo rezultate dvije zacrane cjeline možemo konstatovati kako je autor realizirao plan na visokom nivou, prilagodivši štivo široj čitalačkoj publici i zadržavajući pritom stručni karakter publikacije. Objavljujući arhivske i genealoške predloške kao integralne dijelove ovih publikacija autor se nije udaljavao od postavljenih zadataka, te su na taj način na površinu isplivali segmenti koji bi mogli biti predmetom budućih studija. Pod ovom konstatacijom ponajviše sugeriramo na izostanak onomastičke analize vlastelinskih imena, kao i na istraživanje odnosa vlastelinskih rodova i susjednog dubrovačkog teritorija. Sublimiranjem dosadašnjih i prezentiranjem rezultata novih istraživanja Nenad Vekarić zadužuje historiografiju šireg dubrovačkog podneblja, a zaintrigiranog čitaoca ostavlja u nestrpljivom iščekivanju narednih publikacija.

ENES DEDIĆ

Zbornik radova: *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) – slom srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva*, ur. Ante Birin, Hrvatski institut za povijest – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2013, 294 str.

Produkt plodne istraživačke djelatnosti, predstavljene u okviru naučnog skupa održanog u Jajcu 11. i 12. novembra 2011. godine, svoj pisani oblik poprimio je izdavanjem i zbornika radova naslovljenog *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) – slom srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva* objavljenog krajem 2013. godine. Održani naučni skup upriličen je povodom 550. godišnjice od krunisanja papskom krunom posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, a zbornik je objavljen na 550. obljetnicu njegove smrti i silaska Bosanskog Kraljevstva sa historijske pozornice. Nužno je također spomenuti i pohvaliti angažman organizatora i izdavača, Hrvatskog instituta za povijest i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, koji su publikovanjem ovog važnog izdanja doprinijeli rasvijetljavanju ovog pitanja. Dotjeran fizički izgled zbornika, sa kvalitetnim uvezom i koricama, te karakterističnom naslovnicom i na prvi pogled izaziva kod čitatelja znatiželju da se поближе upozna sa njegovim sadržajem. Ova publikacija predstavlja i svojevrsno osvježenje po pitanju ustaljenog geografskog usmjerenja medievista i njihovih naučnih istraživanja koja su u dosadašnjem periodu u većoj mjeri bila usmjerena ka južnim dijelovima zemlje i mnogo jačoj izvornoj podlozi temeljenoj na Dubrovačkom arhivu. Čitajući ovaj zbornik uočavamo kako se iz zdenca zaborava ponovno povlače i koriste mnogi manje poznati kodeksi i spisi u kojima su svoje srednjovjekovne postojanje upisale i mnoge ličnosti iz bosanske države.